

POVESTEA  BANILOR

MIKE DASH
MANIA
LALELELOR

POVESTEA CELEI MAI RÂVNITE
FLORI DIN LUME
ȘI A PASIUNILOR IEȘITE DIN COMUN
PE CARE LE-A STÂRINIT

Traducere din engleză de
ANDREEA STĂNESCU

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Colecția „Povestea banilor“ este coordonată de Ștefan Liiceanu.

Redactori: Diana Simionescu, Patricia Rădulescu

Coperta: Angela Rotaru

Tehnoredactor: Manuela Măxineanu

DTP: Corina Roncea, Carmen Petrescu

Tipărit la Monitorul Oficial R.A.

Mike Dash

*Tulipomania. The Story of the World's Most Coveted Flower
and the Extraordinary Passions It Aroused*

Copyright © Mike Dash, 1999

All rights reserved.

© HUMANITAS, 2014, pentru prezenta versiune românească

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

DASH, MIKE

Mania lalelelor: povestea celei mai râvnite flori din lume

și a pasiunilor ieșite din comun pe care le-a stârnit /

Mike Dash; trad.: Andreea Stănescu. – București:

Humanitas, 2014

Bibliogr.

ISBN 987-973-50-4217-2

I. Stănescu, Andreea (trad.)

94(560)

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro

Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro

Comenzi telefonice: 0372 743 382, 0723 684 194

Lui Ffion

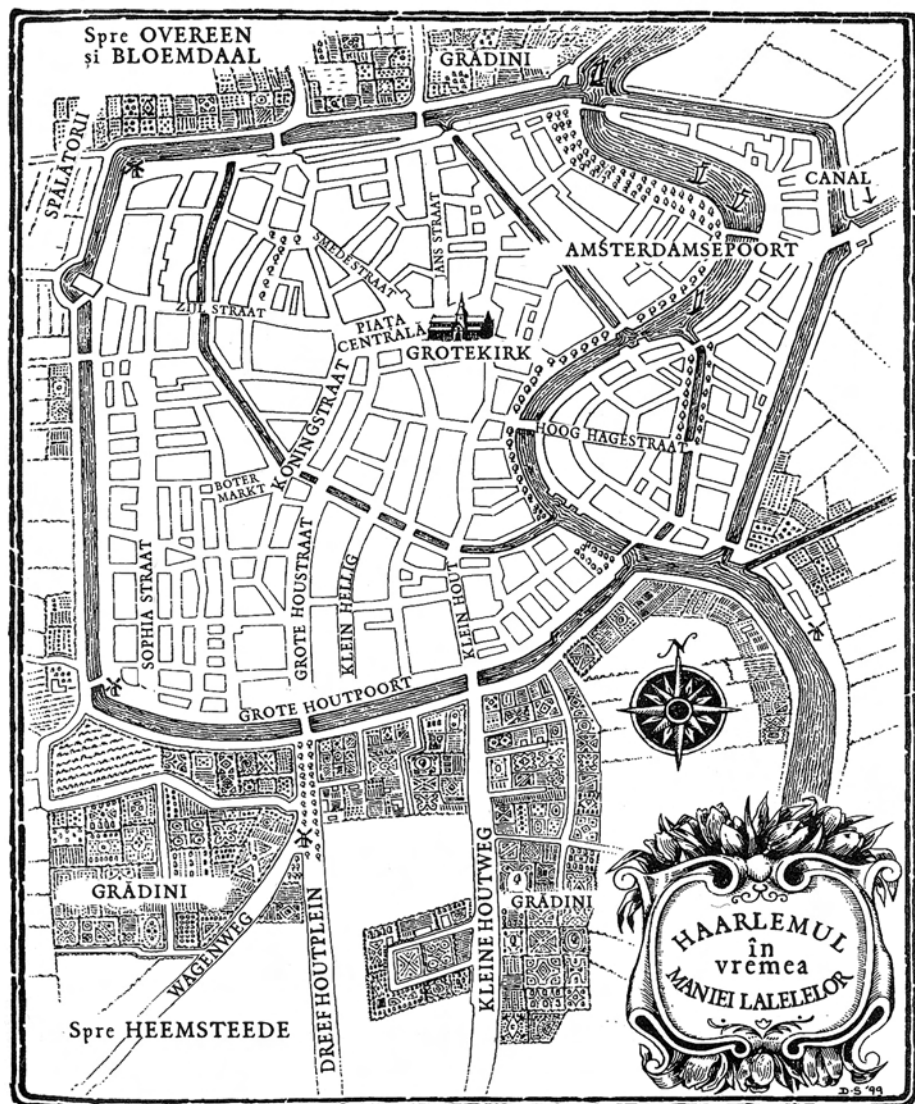
Îi mâna o asemenea frenezie, sau, ca să-i zicem pe nume, o asemenea patimă pentru florile lor; că de multe ori erau în stare să dea și trei mii de coroane pe o lalea care le căzuse cu tronc; o boală care a dus la ruină multe familii avute.

MONSIEUR DE BLAINVILLE, *Călătorii prin Olanda*
(Londra, 1743) I, 28

Cuprins

Harta Provinciilor Unite ale Țărilor de Jos	10
Harta orașului Haarlem	11
Lista ilustrațiilor	12
Precizare asupra prețurilor	14
Introducere	15
 Prolog: <i>O manie pentru lalele</i>	 21
1. Văile din Tianshan	25
2. Sălaș într-o fericire	33
3. Necunoscuta de la Răsărit	48
4. Clusius	57
5. Leiden	66
6. Podoabă a decolteului	83
7. Laleaua în oglindă	96
8. Florarii	113
9. Înflorire	123
10. Sub semnul Strugurelui de Aur	146
11. Orfanii lui Wouter Winkel	161
12. Prăbușire	177
13. Zeița desfrâului	190
14. La curtea Regelui Lalelelor	211
15. Înflorire târzie	223
 Note	 237
Bibliografie	263
Mulțumiri	269





Lista ilustrațiilor

- „Semper Augustus“, din *Cartea cu lalele a lui Judith Leyster*, 1643 (Frans Halsmuseum, Haarlem)
- O lalea din Istanbul, dintr-un album cu lalele turcesc, cca 1725 (fotografie reprodusă prin amabilitatea Christies Images)
- „Bostandji Bachi“, ilustrație de Octavian Dalvimart din *Îmbrăcăminte din Turcia*, 1802 (cu permisiunea The British Library)
- „Veue du Grand Sérail de Constantinople“, din *Rélation d'un voyage de Constantinople*, de Guillaume Joseph Grelot, 1689 (cu permisiunea The British Library)
- Portretul lui Charles de L'Escluse (Carolus Clusius), cca 1585
- Portretul lui Conrad Gesner, xilogravură de Ludwig Fry după un desen de Grosshans Thomann, cca 1564
- Einzug des Gesandten Adriaan Pauw in Münster* de Gerard Ter Borch și monogramistul G.V.H., cca 1646 (Stadtmuseum Münster)
- „Admirael van der Eijck“, din *Cartea cu lalele a lui Judith Leyster*, 1643 (Frans Halsmuseum, Haarlem)
- „Geel en Rood van Leydden“, din *Cartea cu lalele a lui Judith Leyster*, 1643 (Frans Halsmuseum, Haarlem)
- „Visco Roy“ (sau Viceroy), din *Cartea cu lalele a lui Judith Leyster*, 1643 (Frans Halsmuseum, Haarlem)
- Interior de tavernă* de Jan Steen, cca 1660 (Galeria Johnny van Haeften, fotografie reprodusă prin amabilitatea The Bridgeman Art Library)
- Alergie a nebuniei lalelelor* de Jan Brueghel II, cca 1640 (Frans Halsmuseum, Haarlem)
- Flora's Mallewagen* de Hendrick Gerritsz Pot, cca 1640 (Frans Halsmuseum, Haarlem)
- Detaliu din harta Haarlemului întocmită de Pieter Wils în 1646, cu „Groote“ și „Cleyne Hout-wech“ (Archiefdienst voor Kennemerland, Haarlem)

- Lecția de anatomie* de Rembrandt van Rijn, 1632 (Mauritshuis, Haga, fotografie reprodușă prin amabilitatea The Bridgeman Art Library)
- „Palatul Apelor Dulci“, gravură după un desen de W.H. Bartlett, din *Frumusețile Bosforului* de Julia S.H. Pardoe, 1874 (cu permisiunea The British Library)
- „Le Grand-Seigneur, Abdul-Hameid“, din *Voyage pittoresque de la Grèce* (vol. II, 1809) de Marie Gabriel Auguste Florent de Choiseul-Gouffier (cu permisiunea The British Library)

Precizare asupra prețurilor

Este imposibil de făcut o comparație corectă între prețurile din acea epocă de aur a Republicii Olandeze și cele de azi. Desigur că se pot efectua anumite calcule pornind de la prețul aurului sau al alimentelor de bază, însă acestea nu țin cont de câteva diferențe esențiale, de pildă ce anume constituia pe atunci un standard minim de viață (din multe puncte de vedere se poate spune că un om sărac din zilele noastre trăiește mai bine decât cel mai bogat olandez din secolul al XVII-lea), și mai mult ca sigur ar ignora valoarea din acea epocă de maximă înflorire economică a unor extravagante cum au fost bulbii de lalele.

Poate că cea mai bună comparație se poate face raportându-ne la diverse plăți și averi. Tabelul de mai jos ilustrează câteva exemple grăitoare pentru Republica Olandeză din prima jumătate a secolului al XVII-lea. Moneda de bază în republică a fost guldenul. Un gulden însemna 20 de stuiveri.

½ stuiver	Prețul unei halbe de bere
6 ½ stuiveri	Prețul unei pâini de 5,5 kg, în 1620
8 stuiveri	Leafa pe o zi a celor mai destoinici înălbitori de rufe din Haarlem, în 1601 (= aproximativ 110 guldeni pe an)
18 stuiveri	Leafa pe o zi a unui postăvar din Amsterdam, în 1633 (= aproximativ 250 de guldeni pe an)
13 guldeni	Rata de schimb pentru o tonă de hering olandez, în 1636
60 guldeni	Rata de schimb pentru 150 de litri de coniac francez, în 1636
250 guldeni	Câștigul anual al unui dulgher, la 1630
750 guldeni	Salariul lui Clusius la Universitatea din Leiden, în 1592
1.500 guldeni	Venitul standard al unui negustor de rang mediu, la 1630
1.600 guldeni	Câștigul lui Rembrandt pentru capodopera <i>Rondul de noapte</i> , în 1642
3.000 guldeni	Venitul standard al unui mare negustor, la 1630
5.200 guldeni	Cel mai mare preț (atestat și verificat) la care a fost achiziționat un bulb de lalea, în 1637

Surse: van Deursen, Hunger, Posthumus (*Inquiry...*), Zumthor

Introducere

Într-una din zilele de la începutul primăverii, în anul 1637, un negustor neerlandez pe nume François Koster plătea fabuloasa sumă de 6.650 de guldeni pentru câteva zeci de bulbi de lalea.

În acele vremuri în care o familie ar fi putut trăi un an întreg cu mai puțin de 300 de guldeni, aceasta era o achiziție ieșită din comun. Și mai surprinzător e că negustorul nostru nu avea nici cea mai mică intenție de a crește lalele. Planul lui era să cumpere bulbi pentru a-i revinde, așteptându-se la un profit considerabil din întreaga afacere.

S-au găsit mulți, chiar și la acea vreme, care să spună despre Koster și miile de olandezi ca el care se îmbulzeau să cumpere bulbi de flori obișnuite la un preț incredibil că sunt nebuni de legat, dar în realitate negustorii de lalele aveau toate motivele să creadă că prețul colosal pe care l-au plătit este justificat. Cei mai valoroși bulbi se găseau greu, iar florile care răsăreau din ei erau extrem de râvnite și extraordinar de frumoase. Prețul lalelelor creștea iute și constant de mai bine de doi ani. De ce nu ar continua să crească?

Și totuși, negustorii se înșelau. Achiziția lui Koster s-a petrecut la apogeul unuia dintre cele mai bizare și memorabile episoade din istorie, marea obsesie olandeză pentru lalele dintre 1633 și 1637. S-a dovedit a fi una dintre ultimele forme ale maniei în desfășurare. La mai puțin de o săptămână după ce negustorul a cumpărat bulbii, prețul lalelelor a scăzut brusc, fără vreun semn prealabil. În doar câteva zile,

valoarea florilor s-a redus la numai o zecime din suma anterioară, ba în mai multe rânduri chiar și sub acest procent. Până la finele lui februarie 1637, indivizi care figurau – cel puțin pe hârtie – printre cei mai avuți cetățeni din întreaga Olandă și-au pierdut toate posesiunile, iar cei care investiseră masiv în lalele au cunoscut falimentul și decăderea. Însuși François Koster, deși dăduse un avans de 820 de guldeni pentru bulbii cu pricina, s-a văzut în imposibilitatea de a mai plăti restul de 5.830 de guldeni și a ajuns să fie târât prin tribunale de furnizorul mânios care îi vânduse florile.

Povestea maniei pentru lalele contrazice într-o asemenea măsură tot ceea ce am învățat despre istoria secolului al XVII-lea, încât explicațiile se impun de la sine. Cum au putut oamenii să fie așa de absorbiți, într-o epocă dominată de războaie și nevoi, de un lucru atât de superficial la prima vedere? Cum a putut o societate în care succesul se confunda cu virtutea, în care se practica forma cea mai strictă a calvinismului, care respingea ostentația gratuită, interzicând de exemplu orga în biserică sau dănțuiala pe la nunți, să tolereze avariția și extravaganțele unui negoț purtat cu precădere de bețivani care înfundau cele mai dubioase taverne? Și ce anume, la urma urmei, i-a făcut pe acești indivizi să aibă ca obiect al negoțului tocmai bulbii de flori, și nu niște mărfuri cât de cât obișnuite?

Chiar în acele momente exista sentimentul că se întâmplă ceva extraordinar. Începând cu perioada în care această manie a cunoscut apogeul, continuând cu momentul în care s-au prăbușit prețurile, înșiși olandezii au produs un noian de pamflete prin care au încercat să explice sau să satirizeze negoțul cu flori. Cei din afara granițelor țării (cunoscută pe atunci sub numele de Provinciile Unite ale Țărilor de Jos) au privit fenomenul cu și mai mult scepticism, din moment ce o nație renumită în întreaga Europă ca fiind ursuză, rigidă și extrem de moralistă, iar, peste toate astea, din cale-afară de chibzuită cu banii, s-a dedat întru totul unei inexplicabile pasiuni pentru lalele.

Cei care au trăit în perioada acestei frenezii pentru bulbi nu au găsit resursele necesare explicării fenomenului și,

din multe puncte de vedere, nici noi nu suntem mai breji azi. Au trecut mai bine de 360 de ani, și în continuare nu există un studiu istoriografic asupra acestui subiect pornind de la sursele de arhivă. Singurul crâmpiei de lucrare pe tema cu pricina a apărut abia în 1934 și nu este disponibil decât în limba olandeză. De atunci, cei câțiva autori care au mai făcut referiri în cărțile lor la această nebunie a lalelelor au copiat în special pasaje din lucrări anterioare, care nu s-au dovedit mereu a fi de încredere. Și totuși, pasiunea pentru lalele este un subiect care îți rămâne în minte – odată ce l-ai descoperit, nu-l mai poți uita –, încât s-ar putea crede că a fost deja întors de mulți pe toate fețele.

Ani la rând, mii de cititori au făcut cunoștință cu tulipomania prin intermediul scrierilor unui ziarist scoțian pe nume Charles Mackay, a cărui carte *Extraordinary Popular Delusions and the Madness of Crowds* (*Extraordnare iluzii populare sau despre nebunia mulțimilor*) – apărută în 1841 și care continuă să fie reeditată și azi – oferă o analiză tipic englezească asupra nebuniei. Într-adevăr, ideea că mania pentru lalele stârnește curiozitatea și imaginația este foarte bine ilustrată prin faptul că, deși cartea lui Mackay are 725 de pagini și e alcătuită din 16 capitole, cu tematică diversă, de la istoria cruciadelor până la „Impactul politicii și al religiei asupra părului și bărbii“, ea rămâne în atenția publicului în primul rând pentru acea minusculă secțiune, de numai opt pagini, despre lalele. Din păcate, deși ideile lui Mackay au influențat generații întregi, multe date pe care le redă în carte sunt eronate sau greu de probat. Puține informații referitoare la această nebunie nu au fost denaturate din pricina surselor îndoielnice, prin urmare povestea, așa cum ne-a fost ea lăsată de Mackay, trebuie privită de fiecare dată cu maximum de scepticism. Țara era înnebunită, la fel și furnizorii; tot felul de legende circulau neconținut. Fenomenul nu poate fi explicat.

Economiștii și oamenii de afaceri cunosc și ei superficial povestea maniei pentru lalele. „Adunați în jurul focului de tabără la primele lecții“, scrie un profesor universitar, „tinerii învățaței într-ale economiei ascultă cuminiți cum vârstnicii deapănă legenda speculei olandeze cu lalele, inoculându-li-se

o atitudine sceptică față de speculația de piață. Faptul că prețul bulbilor a putut să crească atât de mult și apoi să cadă așa de repede pare să fie dovada implacabilă a instabilității și iraționalității specifice pieței de capital.“ Dar finanțistii și economiștii și-au clădit analiza acestei nebunii pe aceleași temelii dubioase ca și istoricii. (Se spune că sunt câteva bănci de investiții de pe Wall Street ceva mai elevate unde încă li se înmânează celor proaspăt angajați câte un exemplar din cartea lui Mackay, cu mențiunea de a-și însuși acele capitole privitoare la cauzele catastrofelor financiare, înainte de a li se permite să înceapă să tranzacționeze.) Pentru ei, tulipomania a fost prima nebunie majoră, precursora a crizei economice de proporții cu adevărat colosale numite „Bula Mării de Sud“ (în care o parte din cei mai importanți actori ai scenei economice londoneze au pierdut mii de lire printr-un schimb comercial fraudulos cu America de Sud). I s-a alocat o poziție importantă, fiind prima dintr-o succesiune de boomuri și eșecuri economice care avea să înceapă odată cu introducerea unităților monetare sub formă de bancnotă, a acțiunilor și a dividendelor, și care avea să se încheie, cel puțin pentru o vreme, în 1989. De fiecare dată când acțiunile și obligațiunile par să fie evaluate la mai mult decât merită în realitate (de pildă, acțiunile firmelor care încearcă să facă bani din Internet), imediat presa financiară compară situația cu tulipomania. Pentru că economiștii nu se bazează pe interpretare și impresii, ci pe fapte și cifre – care sunt dificil de găsit în cazul nebuniei lalelelor –, probabil că le este mai greu decât istoricilor să vadă povestea în contextul corect. Chiar și azi există diferențe esențiale între acei profesori care privesc tulipomania ca pe un exemplu clasic de bulă economică – adică o creștere spectaculoasă a prețului unui lucru care nu are cine știe ce valoare – și aceia care cred că sumele incredibile cerute pe bulbi la vremea respectivă își găsesc justificarea în cererea mare și stocul limitat.

Nebunia lalelelor i-a atins pe cei care afixau o atitudine modernistă din multe puncte de vedere, dar care, din alte puncte de vedere, duceau o viață destul de diferită față de